

законів та наказів Робітничо-Селянського уряду СРСР, 1929. - №№ 1-76. - Арт. 743; 30. ДАВО.- Ф. П-31.- Оп. 1.- Спр. 484.- Арк. 52 зв.; 31. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 459.- Арк. 28; 32. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 475.- Арк. 319 зв.; 33. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 470.- Арк. 270; 34. Збірник законів та розпоряджень Робітничо-Селянського уряду УСРР.- 1929. - №№ 1-27. - Арт. 93; 35. ДАВО.- Ф. П-31.- Оп. 1.- Спр. 486.- Арк. 17; 36. ДАВО.- Ф. П-33.- Оп. 1.- Спр. 798.- Арк. 234⁴; 37. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 459.- Арк. 28 зв.; 38. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 463.- Арк. 38; 39. ДАВО.- Ф. П-54.- Оп. 1.- Спр. 45.- Арк. 16; Спр. 63.- Арк. 1; 40. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 479.- Арк. 147; 41. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 463.- Арк. 38; 42. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 470.- Арк. 75; 43. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 479.- Арк. 50; 44. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 470.- Арк. 87; 45. Збірник законів та наказів Робітничо-Селянського уряду СРСР.- 1929. - №№ 1-76. - Арт. 29; 46. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 479.- Арк. 45; 47. ДАВО.- Ф. П-31.- Оп. 1.- Спр. 489.- Арк. 139, 140; 48. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 479.- Арк. 51; 49. Там само; 50. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 470.- Арк. 75; 51. ДАВО.- Ф. П-31.- Оп. 1.- Спр. 484.- Арк. 52 зв.; 52. ДАВО.- Ф. П-33.- Оп. 1.- Спр. 798.- Арк. 234; 53. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 479.- Арк. 51; 54. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 471.- Арк. 79, 80; 55. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 479.- Арк. 154 – 156; 56. ДАВО.- Ф. П-31.- Оп. 1.- Спр. 484.- Арк. 4; 57. ДАВО.- Ф. П-31.- Оп. 1.- Спр. 485.- Арк. 174; 58. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 471.- Арк. 80; 59. ДАВО.- Ф. П-31.- Оп. 1.- Спр. 484.- Арк. 53; 60. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 479.- Арк. 51; 61. ДАВО.- Ф. П-31.- Оп. 1.- Спр. 484.- Арк. 53; 62. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 475.- Арк. 256; 63. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 470.- Арк. 75; 64. ДАВО.- Ф. П-31.- Оп. 1.- Спр. 484.- Арк. 4; 65. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 479.- Арк. 51; 66. КІРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК (1898-1970). - К., 1980. - Т. 4. - С. 173; 67. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 473.- Арк. 69, 92; 68. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 479.- Арк. 52; 69. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 473.- Арк. 44, 55, 66; 70. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 480.- Арк. 78, 146, 147, 200; 71. ДАВО.- Ф. П-29.- Оп. 1.- Спр. 476.- Арк. 51, 56; 72. Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки. - С. 448; 73. Збірник законів та наказів Робітничо-Селянського уряду СРСР.- 1929. - №№ 1-76. - Арт. 743.

Ю.С. Степанчук

ТОВАРИСТВО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА УКРАЇНИ ТА ЙОГО МІСЦЕ В ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ РЕСПУБЛІКИ В 20-ТІ – ПОЧАТКУ 30-Х РР. ХХ СТ.

За роки незалежності наша держава зробила значні кроки на шляху ствердження та конституційного забезпечення діяльності громадських об'єднань. За цей час відбулася не лише їх трансформація, а й зміна суспільних поглядів на їх роль та місце в утвердженні України як демократичної держави. Розпочався і продовжується процес переосмислення багатьох наріжних істин, переоцінки суспільних цінностей. В умовах становлення сучасної української спільноти та структуризації відносин між окремими соціальними групами та державою виникає необхідність вивчення досвіду діяльності громадських об'єднань колишнього Союзу РСР.

Завдання даної статті вбачаються у висвітленні місця та ролі Товариства Червоного Хреста України (УЧХ) в умовах формування тоталітарної системи в 20 – ті – поч. 30 – х рр. ХХ ст.

Історія Українського Червоного Хреста представлена радянською історіографією добре. У різні історіографічні періоди до діяльності цього добровільного товариства зверталися такі дослідники, як В.Аврамов,¹ М. Барсуков,² С. Богуцький,³ І. Еліс,⁴ Д. Завіленський,⁵ К. Захаренко,⁶ Є. Кушнір,⁷ Г. Митерев⁸ та ін. Проте на сьогодні немає повного та об'єктивного дослідження, присвяченого УЧХ. Певне виключення становить фундаментальна праця М. Журби, де на фоні етнопатристичних та міжнародних аспектів діяльності громадських об'єднань українського села (20-30-х рр. ХХ ст.) подаються принципи та форми діяльності УЧХ у сільській місцевості.⁹

Серед низки добровільних організацій, що існували в Україні у міжвоєнний період, УЧХ була не лише найменш одіозною, а й користувалася значною пошаною серед населення, зокрема селянства.

Прикметно, що у тяжкі роки національно-визвольних змагань українські громадсько-політичні діячі завжди надавали великого значення роботі УЧХ. Зокрема Іван Огієнко був одним із фундаторів місцевих відділів цього незамінного для воюючої держави добровільного товариства.¹⁰

Проте з приходом більшовиків до влади “буржуазна” організація, якою вважався Червоний Хрест, пролетарській країні стала не потрібна. І тільки проблема голоду 1921-1922 рр. змусила більшовицьких лідерів повернути його з небуття.

Діяльність товариства складалася з таких основних засад: медично-санітарної та медикаментної допомоги населенню в місті й на селі, допомоги дітям, допомоги потерпілим від різних стихійних бід, військово-санітарної допомоги. Разом з цим, як і інші громадські об'єднання, Червоний Хрест України (УЧХ) прагнув до збільшення кількості своїх членів та до максимального забезпечення грошових надходжень у фонд організації.

У всіх губерніях з'явилися управління уповноважених Українського Червоного Хреста. Наприклад, у Подільській губернії таке управління було організоване у березні 1922 р. До його складу входили Вінницький, Кам'янець-Подільський, Проскурівський, Гайсинський, Тульчинський та Могилівський окружні комітети Червоного Хреста. Невдовзі на Поділлі функціонували 75 самостійних організацій та 37 організацій, об'єднаних комітетами, що вели практичну роботу.¹¹

Одним з перших Червоний Хрест започаткував проведення своїх "тижнів". Перший "Тиждень Червоного Хреста" в Україні було проведено наприкінці 1922 р. Завдяки посиленій популяризації серед населення засад УЧХ, крім зібраних коштів, "тиждень" дав організації тисячі нових членів. Вступ у члени Червоного Хреста проходив головним чином на ґрунті зацікавлення населення в медичній допомозі. Через два роки товариство нараховувало 236 тис. чол.¹²

Поліпшення матеріальної бази червонохресних організацій України припадає на 1926-1927 рр. До складу товариства в цей час входило 569 здравоохоронних установ у місті й на селі. На Поділлі в розпорядженні управління УЧХ в квітні 1925 р. було 24 амбулаторії, 7 зуболікарняних кабінетів, 30 аптек, 7 магазинів "Санітарія та гігієна", консультація для грудних дітей та вагітних жінок, акушерська консультація, дитяча консультація для безпритульних у Проскурові. У розпорядженні Вінницького окружного комітету Червоного Хреста були аптека, літній сад, город лікарських рослин, кінотеатр "Червоні зорі", магазин "Санітарія та гігієна" та миловарний завод у Вінниці.¹³

УЧХ Південно-Західної залізниці мав такі постійні установи: 1 поліклініку, 2 амбулаторії, 4 зуболікарняних кабінети, 3 літніх дитячих санаторії, 1 дитсадок, 2 лазні, 1 пральню, 6 готелів, 2 напівплатні їдальні.¹⁴

Велику допомогу через свої заклади Червоний Хрест надавав сільському населенню, особливо організації санітарного огляду дітей дошкільного віку, школярів, брали участь через свої амбулаторії в щепленнях віспи, задіювали населення у будівництві лазень, криниць, дитячих майданчиків та інших заходах.

Червонохресні організації на промислових підприємствах були ініціаторами проведення таких масових санітарних заходів, як шефство над робітничими казармами, рейдів обстеження пунктів громадського харчування тощо. Ефективними були санітарні перевірки, результати яких широко ілюструвала преса. Час від часу на осуд громадськості виносилися волаючі приклади антисанітарних умов життя і праці населення. Наприклад, як повідомляє журнал "Червоний Хрест", на станції Бердичів, "при перевірці одного з пунктів громадського харчування, виявлено, що спецодяг робітників кухні і їдальні брудний; запаси води зберігаються в брудних відкритих діжках, вкритих мухами; полиці в кухні не миються, вкриті порохом; скрізь повно тарганів і мух; на стінах і стелі павутиння; хліба давали менше 100 г., при нормі 150 г." і т. п.¹⁵ Звісно, що подібна взаємодія представників товариства УЧХ з органами масових періодичних видань мала лише позитивні наслідки.

У військово- та лікарсько-санітарній роботі протягом 1926 р. товариством було проведено 125 довготривалих військово-санітарних курсів, через які пропущено близько 20-ти тис. слухачів. Червоний Хрест брав активну участь у медично-санітарному обслуговуванні Червоної армії, зокрема, зборів, маневрів, навчань і т. п. За безпосереднього сприяння УЧХ в Україні на поч. 1927 р. працювало 500 гуртків швидкої допомоги, в яких нараховувалося близько 25 тис. чол. У цей час лише для лікарів товариством проводилася робота з організації курсів по газообороні; проведено місячник на користь безпритульних та тиждень допомоги туберкульозним хворим.¹⁶

Проведення оздоровчих, профілактичних та санітарно-гігієнічних заходів сприяло зростанню авторитету Червоного Хреста, про що свідчить постійний зріст його членів. На початок літа 1927 р. товариство вже нараховувало близько 500 тис. чол., з яких 30% становили жінки. За соціальним положенням члени УЧХ розподілилися таким чином: робітники – 35%, селяни – 47%, службовці та інтелігенція (в більшості медичний персонал) – 18%.¹⁷

З початком політики індустріалізації та колективізації сільського господарства організація Українського Червоного Хреста, як і інші громадські об'єднання, змушена була пов'язати свою роботу з виконанням усіх виробничих завдань, поставлених перед республікою правлячим комуністичним режимом. Червонохресні осередки на місцях брали участь у розгортанні ударництва й соцзмагання, збиральних грошових кампаніях на санітарні літаки, поїзди, автоколони тощо. Під маркою поліпшення обороноздатності країни влада розпочала вилучення у населення матеріальних цінностей та грошових коштів, яких вимагали прискорені економічні темпи та закордонні братні компартії.

З дозволу секретаріату ВЦВК збір коштів проводився на терені всієї України. Форм вилучення грошей у населення було багато. Як правило, заздалегідь оголошувалося про проведення “тижневика”, “декади” чи “місячника Червоного Хреста”, під час яких проводилися різні акції. Наприклад, наближаючи суспільство до одного з “місячників УЧХ”, ВУЦВК затвердив низку підготовчих заходів, розроблених спеціальним оргкомітетом, а саме: “випустити 50 тис. гасел, відбиваючи в них роботу Червоного Хреста; виготовити 3 млн. різних марок, значків та емблем Червоного Хреста для розповсюдження серед населення; організувати радіопередачі по всій Україні; висвітлити діяльність організації в центральній та місцевій пресі; використати кіно”.¹⁸

Звіти місцевих комітетів повністю відповідали поставленим напередодні завданням. Єдиною невідповідністю було значне перевиконання різного роду соцзавдань та власних зобов'язань. На межі 20 - 30-х рр., “завдяки” подібним кампаніям, організованим під маркою Червоного Хреста, з населення України було зібрано близько 3 млн. крб.¹⁹

Даниною часу була організація так званих ударних бригад ім. Червоного Хреста. “Наше бойове на сьогодні завдання - йшлося в одному із звернень активу УЧХ, - завербувати до своїх лав ударників, зробити з них своїх активістів, навчитись у них працювати по-новому і перетворити нашу організацію на бойову, ударну, яка виконає свою соціалістичну п'ятирічку за три з половиною роки”. Лише одна червонохресна організація Київського паротяго-вагонно-ремонтного заводу на поч. 30-х рр. мала 52 штурмові бригади, що охоплювали близько 1 тис. робітників. Всі вони, як і тисячі інших подібних бригад, брали участь у колективізації, хлібозаготівлі та інших більшовицьких заходах, спрямованих на економічне знищення українського селянства.²⁰

Проте навіть в умовах всеохоплюючого колгоспно-індустріального авралу Червоний Хрест України намагався виконувати свої безпосередні обов'язки. Лише на допомогу дітям протягом 1927-1930 рр. ним було витрачено близько 7 млн. крб., під час повені на Дніпрі у 1931р. – 300 тис. крб., а постраждалим під час землетрусу у Вірменії було направлено 100 тис. крб. Бригади УЧХ та товариства “Друзі дітей” постійно займалися вирішенням проблеми безпритульності, допомагали у кампаніях проти щеплення віспи та ін.²¹

Певні досягнення організація мала в справі розгортання кваліфікованих медичних закладів: лікарень, поліклінік, амбулаторій, санаторіїв, будинків відпочинку та ін. В Україні на поч. 30-х рр. таких установ нараховувалося понад 600. За один рік, з 1 січня 1931 р. до 1 січня 1932 р. організація зросла з 500 тис. чол. до 1 млн. 500 тис. членів.²²

Трагедією у діяльності Українського Червоного Хреста стало те, що опинившись заручником більшовицької державної політики, надати належну допомогу українському селянству в роки голодомору він так і не зміг. Це свідчить про повне підпорядкування цієї громадської організації інтересам тоталітарної системи, яка лише прикривалася ідеями гуманності у своїх антинародних діях.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аврамов В. Товариство Червоного Хреста в УРСР. Про Червоний Хрест: – К., 1971; 2. Барсуков М.И. Красный Крест и Красный полумесяц СССР: Исторический очерк. – М., 1955; 3. Богуцкий С. Международный обзор Красного Креста. – Харьков, 1924; 4. Еліс І. 100 років діяльності Товариства Червоного Хреста Матеріали на допомогу лектору / За ред. В.Ф.Зубко. – К., 1967; 5. Завіленський Д. Червоний Хрест та його допомога Червоній Армії. – Харків, 1931; 6. Захаренко К. Про Червоний Хрест. – Харків-Київ, 1931; 7. Кушнір Є.А. Радянський Червоний Хрест. – Харків, 1934; 8. Митерев Г.А. 100 лет Красного Креста в нашей стране. – М., 1967; 9. Журба М.А. Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20-30-х рр. ХХ ст.). – К., 2002; 10. Тюрменко І. Іван Огієнко – голову повноважений уряду УНР (листопад 1919 – жовтень 1920 рр.) // УІЖ. – 1999. - №6. – С.109; 11. Давидюк А.Т. Діяльність управління уповноваженого Українського Червоного Хреста на Поділлі (1922 – 1925). // Тези доповідей тринадцятої Вінницької обласної історико – краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1994. – С. 65; 12. Красный Крест. // Известия ЦК КП(б)У. - 1927. - №5 - 6. - С. 20; 13. Каплан М. Головні засади Українського Червоного Хреста. // Агітатор. - 1927. - №1. - С. 65; 14. Богданов О. УЧХ ПЗЗ до 15 роковин жовтня. // Красный Крест. - 1932. - №19 - 20. - С. 6; 15. Перші рейди. // Червоний Хрест. - 1931. - №17. - С.3; 16. Красный Крест// Известия ЦК КП(б)У. - 1927. - №5-6. -С. 20; 17. Там само; 18. План проведення місячника Червоного Хреста на Україні // Красный Крест.- 1932. - №22. - С. 10; 19. Від 3-го до 4-го Всеукраїнського з'їзду Червоного Хреста // Красный Крест. - 1932. - №10. - С. 1; 20. Відзначимо XIV жовтень втягненням ударників фабрик, заводів і соціалістичних ланів – до лав Червоного Хреста! // Червоний Хрест. - 1931. - №19 - 20. - С. 4; 21. Червонохресні бригади на транспорті. // Червоний Хрест. – 1931. - №7 - 8. - С. 7; 22. Від 3-го до 4-го Всеукраїнського з'їзду Червоного Хреста. // Червоний Хрест. - 1932. - №10. - С. 1.